

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

УДК 338.43:339.5

ВАРЧЕНКО О.М., д-р екон. наук
omvarchenko@ukr.net

КРИСАНОВ Д.Ф., д-р екон. наук
d_krysanov@ukr.net

Білоцерківський національний аграрний університет

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ І ПРОБЛЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Висвітлено тенденції та розкрито причини кардинальних змін у напрямках зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектора України. Проаналізовано виклики та проблеми, які перед ним постали з початку 2010-их років, а також унаслідок активізації євроінтеграційних процесів з другої третини поточного десятиліття.

Обґрунтовано необхідність активного виходу підприємств аграрного сектора на нові ринки харчової продукції, а також зміцнення позицій у відносинах з традиційними торговими партнерами в країнах Європи, Азії та Африки. Встановлено, що індикатором підготовленості суб'єкта господарювання до проведення зовнішньоекономічної діяльності є наявність на підприємстві системи харчової безпеки, яка має бути адекватна моделі безпечності харчових продуктів та кормів, що функціонує в Європейському Союзі.

Висвітлено ситуацію із формуванням національної системи технічного регулювання, впровадженням НАССР на підприємствах харчової промисловості та вимог програм-передумов в господарствах, що вирощують продукцію тваринного походження. Розкрито особливості та обґрунтовано передумови переходу підприємств і господарств аграрного сектора України на європейську модель харчової безпеки.

Ключові слова: аграрний сектор, підприємства та господарства, технічне регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, харчова безпека.

Постановка проблеми. У 2010-ті відбулися значні трансформації у напрямках, трендах та масштабах експортної діяльності підприємств України. Це спонукає до проведення ґрунтовного аналізу комплексу різнопланових причин, виявлення та оцінювання ролі факторів прямого й опосередкованого впливу, що призвели до таких зрушень. Особливо гострі виклики і проблеми постали перед аграрним сектором, коли після нарощування обсягів експорту продукції АПК на початку 2010-их років було відмічено значний спад у наступний період. Ось чому необхідно виокремити проблеми, що відіграють ключову роль для експортної діяльності, та забезпечити їх прискорене вирішення з метою подолання спадного тренду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що проблеми формування експортного потенціалу АПК в 2010-ті роки набули особливої гостроти та актуальності унаслідок кардинальних змін у зовнішніх відносинах України із своїми близькими сусідами, які носили суперечливий характер. Зокрема, агресія Російської Федерації щодо України супроводжувалась активним згортанням торговельно-економічних відносин, але підписання Угоди про асоціацію (УА) між Україною та Європейським Союзом [1] відкрило додаткові можливості для виходу на європейський та світовий ринки, які, однак, унаслідок низки об'єктивних причин, вітчизняні підприємства і господарства не спроможні повною мірою реалізувати. Зазначені та інші проблеми у сфері зовнішньоекономічної діяльності активно досліджували відомі економісти-аграрники: Власов В.І., Губенко В.І., Духницький Б.В., Кваша С.М., Лупенко Ю.О., Осташко Т.О. та ін. [2-7]. Водночас, динамізм нинішньої зовнішньоекономічної ситуації, активне включення України в інтеграційні процеси з Європейським Союзом та країнами-членами СОТ, поступове запровадження підприємствами і господарствами аграрного сектора вимог європейських та гармонізованих національних документів постійно вносять асиметричні зміни в поточний стан, спонукають до появи нових викликів і проблем. Це потребує постійного моніторингу ситуації, вияв-

лення ключових проблем і перешкод на кожному етапі і в кожній ланці та розроблення і реалізації заходів по їх подоланню чи обмеженню негативного впливу. Інтегральним індикатором реалізації цих зусиль має стати створення необхідних передумов для нарощування експортного потенціалу аграрного сектору економіки України.

Мета дослідження – оцінити ситуацію у сфері зовнішньоекономічної діяльності з погляду реалізації експортного потенціалу аграрного сектору, виявити та окреслити основні проблеми і перешкоди, які його гальмують, обґрунтувати комплекс заходів по їх усуненню чи створенню привабливих передумов для його нарощування та цільового використання.

Матеріали і методика дослідження – проводили на основі використання загальнонаукових та спеціальних методів пізнання сучасних тенденцій формування експортного потенціалу, комплексного та диференційованого підходу до оцінки процесів розбудови національної системи технічного регулювання та впровадження європейської моделі харчової безпеки в аграрному секторі економіки. При цьому залучались методи економічного і статистичного аналізу, монографічних обстежень, публікації вітчизняних і зарубіжних науковців з актуальних проблем інтеграції АПК України.

Основні результати дослідження. Ще з початку 1990-их років Україна прийняла курс на інтеграцію з Європейським Союзом і після тривалих перемовин між ними було підписано Угоду про партнерство та співробітництво (УПС від 01.03.1998 р.), термін чинності якої закінчився у 2008 році. У 2007-2012 роках проводилися перемовини щодо підготовки нового програмного документа. Після відомих подій Революції Гідності політична частина нової Угоди була підписана 21 березня, економічна – 27 червня, а 16 червня 2014 року Європейський парламент синхронно з Верховною Радою України її ратифікували. У повному обсязі Угода про асоціацію (УА) між Україною та Європейським Союзом [1] набула чинності 01.09.2017 р. За оцінками експертів, це відкрило великі можливості і для України, і для Євросоюзу щодо співробітництва у різних сферах організації суспільства та секторах економіки, які необхідно максимально використати.

Водночас, ситуація у сфері зовнішньоекономічної діяльності у 2010-ті роки складалася надзвичайно непривабливо: унаслідок активного згорання торговельно-економічних відносин з боку Російської Федерації (їх пік припав на 2011 рік) перед Україною постала гостра проблема компенсувати понесені втрати за рахунок нарощування експорту на інших напрямках (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка експорту товарів та послуг України за 2010-2016 рр. (млн дол. США)

Показник	Рік							2016 до 2011, в %, пп
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Довідкова: за ½ 2017	
Експорт товарів і послуг, усього	82202,1	82337,4	76126,5	64106,8	46647,9	46229,7	25655,5	56,2
у т.ч. до ЄС	21579,7	20876,0	20361,2	20383,1	15339,5	15827,5	9747,7	73,3
у т.ч. до РФ	25444,9	22997,2	20489,9	13320,0	7846,5	6686,9	3576,6	26,3
частка ЄС, %	26,3	25,4	26,7	31,8	32,8	34,2	38,0	+7,9
частка РФ, %	30,9	27,9	26,9	20,8	16,8	14,5	13,9	-16,4
Із експорту товарів загалом у т. ч. експорт продукції АПК								
Експорт товарів, усього	63394,2	68830,4	63320,7	53901,7	38127,1	36362,8	20651,9	57,4
У т.ч. продукція АПК*	12972,6	18041,2	17079,9	16825,6	14677,8	15406,2	8750,8	118,8
частка АПК, %	20,4	26,2	26,9	31,2	38,5	42,4	42,4	+22,0
продукція АПК до ЄС	3340,8	5047,7	4607,4	4906,9	4155,7	4236,1	2774,2	126,8
продукція АПК до РФ	2025,0	2006,8	1375,0	911,2	276,5	94,5	55,0	4,7
частка ЄС, %	25,8	28,0	27,0	29,2	28,3	27,5	31,7	+1,7
частка РФ, %	15,6	11,1	8,0	5,4	1,9	0,6	0,6	-15,0

Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України за відповідні роки.

***Продукція АПК включає:** I. Живі тварини; продукти тваринного походження. II. Продукти рослинного походження. III. Жири та олії тваринного або рослинного походження. IV. Готові харчові продукти. VIII. Шкури необроблені; шкіра вичищена.

Довідкова: Регіональна структура експорту продукції АПК за 2016 рік: країни Азії – 45,9% (\$ 7099,2 млн), країни Європи – 27,5% (\$ 4242,4 млн), країни Африки – 15,7% (\$ 2424,2 млн), країни СНД – 7,7% (\$ 1185,1 млн), США – 0,3% (\$ 44,9 млн), інші країни – 2,9% (\$ 440,7 млн).

Вкажемо, що обсяги експорту товарів і послуг до РФ за 2011-2016 рр. впали практично учетверо (із 30,9 до 14,5%), у т.ч. продукції аграрного сектору – у 21,4 рази (із 15,6 до 0,6%). Унаслідок впливу різних чинників, а особливо зниження світових цін на продукцію, за вказаний період імпорту країнами-членами ЄС товарів і послуг з України зменшився на 26,7% (але відносно підвищився до 34,2%), а продукції аграрного сектору – збільшився на 18,8% (але відносно зріс до 27,5%). Це дозволяє зробити логічний висновок про те, що позитивний тренд підвищення ролі аграрного сектору в гальмуванні спадної тенденції у сфері зовнішньоекономічної діяльності не використовується повною мірою: у 2012-2014 рр. експорт продукції АПК до ЄС становив \$ 4,6-5,0 млрд, але в останні два роки – \$ 4,2 млрд, а зниження від пікового 2012 у 2016 році перевищило \$ 2,6 млрд. Отже, Україна має активно включити в сферу експортної діяльності не лише країни Європи, але й інших регіонів світу.

З метою збільшення обсягів продукції АПК для просування на зовнішні ринки необхідно, як свідчить набутий в останні роки досвід експортної діяльності, забезпечити усунення низки застарілих проблем та активно відреагувати на нові виклики. Ці виклики були породжені ще за підписання та реалізації УПС (від 01.03.1998 р.) і стосувалися гармонізації законодавчо-нормативної бази із європейською, а також набули нових складових за підготовки до підписання та забезпечення практичного виконання основних положень УА (від 01.09.2017 р.).

Для виділення ключових проблем серед широкого спектру нинішніх викликів необхідно прийняти до уваги наступне. Забезпечити нарощування виробництва сільськогосподарської і харчової продукції, що відповідатиме європейським і міжнародним вимогам до безпечності та якості, а отже яку без додаткових затрат експортувати у різні країни світу можна двома шляхами: по-перше, збільшенням її випуску великими й середніми підприємствами, що вже займаються експортом, а по-друге, – розширенням кола суб'єктів господарювання в аграрному секторі, які будуть спроможні забезпечити дотримання зазначених вище вимог. Це стосується як великих і середніх підприємств, так і малих потужностей харчової промисловості, що впровадили/мають впровадити НАССР (постійно діючі процедури) згідно із встановленими в ключовому Законі України з харчової безпеки кінцевими строками [8, п. 2 частини другої ст. 20, ст. 21, п. 4 частини першої ст. 64, Прикінцеві та перехідні положення]. Однак виконання зазначених вимог об'єктивно охоплює більш широкий спектр проблем, які мають бути вирішені паралельно із зазначеними, або ж упереджуючи їх у часі, а саме:

- завершити формування національної системи технічного регулювання (СТР), яка має бути еквівалентною європейській моделі технічного регулювання;
- впровадити на підприємствах і в господарствах аграрного сектору, але у першу чергу тих з них, що виробляють продукцію тваринного походження, систему харчової безпеки, що буде еквівалентною європейській моделі безпечності харчових продуктів та кормів для тварин;
- впровадити на підприємствах і в господарствах аграрного сектора санітарні та фітосанітарні заходи, що будуть відповідати вимогам, яких дотримуються в Європейському Союзі тощо.

Активна реакція держави і суб'єктів підприємницької діяльності з метою вирішення цих проблем сприятиме розширенню кола експортерів продукції АПК та збільшенню її обсягів. Про позитивні зрушення у цьому напрямі свідчать наступні дані: за 2016-2017 роки (три квартали) список українських експортерів харчових продуктів поповнився 61 новим членом (налічує 287 підприємств), у тому числі 107 виробників харчових продуктів тваринного походження: м'яса птиці, риби, меду, яєць, молока та молочних продуктів. Також до Євросоюзу мають право експортувати 180 підприємств-виробників нехарчових продуктів, а саме: пухо-перова сировина, шкірсировина, корми для непродуктивних тварин, субпродукти нехарчові, племінний матеріал, інші нехарчові продукти тваринного походження.

Оцінимо проведену роботу та яку необхідно виконати для досягнення еквівалентності національної СТР з європейською за такими складовими:

1. *Законодавча база* нині нараховує півсотні законів України а також півтора десятка законопроектів, що потребують першочергового прийняття з метою приведення національної нормативно-правової бази СТР у відповідність до вимог європейського законодавства. Законодавча база ЄС включає понад 1,7 тис. директив ЄС, регламентів, рішень і поправок до них, з них до аграрного законодавства (сільського господарства та харчової промисловості) належить 40% (0,7 тис.) [9, с. 17]. Для наших умов її продовженням виступає прийняття Всеохоплюючої стра-

тегії [10], яка включає 270 заходів, у т.ч. за розділами: Громадське здоров'я – майже 80; Здоров'я тварин – близько 100; Фітосанітарні заходи – більше 90 заходів; строки їх підготовки та впровадження – 2016-2020 рр. Впровадження заходів – це імплементація вимог законодавчих й інших органів ЄС в нормативно-правове поле України.

На 2017 рік встановлено завдання подати на розгляд Уряду проектів законів України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про стандартизацію", якими передбачається внесення змін до 131 закону України [11, с. 20]. Отже, при завершенні процесу імплементації основних положень Всеохоплюючої стратегії, прийнятті нових й внесенні змін до низки чинних законів (після 2020 р.) та з урахуванням реального зближення вітчизняної СТР з базовою моделлю ЄС, виникнуть об'єктивні підстави для визнання їх еквівалентними.

2. *Стандарти* – на початок 2017 року загальна кількість чинних національних стандартів становить 21706 од., з яких 12266 розроблено на основі міжнародних та європейських стандартів, а рівень гармонізації становив 56,5 %. На поточний рік встановлено завдання прийняти 1000 національних стандартів, гармонізованих з міжнародними та європейськими, а на період до 2020 року – забезпечити 80-відсотковий рівень гармонізації національних стандартів з міжнародними та європейськими нормативними документами [11, с. 18-20]. Загалом, міжнародними та європейськими організаціями зі стандартизації підготовлено більше 70 тис. стандартів, у т.ч. для аграрного сектору – понад 2,1 тис. [9, с. 17].

3. *Технічні регламенти* – нараховується 54 ТР, з яких 49 розроблено на основі актів законодавства ЄС, а 48 впроваджено. Відсутність ТР на харчові продукти свідчить про незавершеність формування нормативно-правової бази – отже, доцільно розширити обсяги робіт по розробленню технічних регламентів.

4. *Акредитація органів з оцінки відповідності* – полягає в засвідченні Національним агентством з акредитації України (НААУ) того факту, що конкретний орган з оцінки відповідності (ООВ) відповідає вимогам гармонізованих національних стандартів для провадження визначеної діяльності з оцінки відповідності (випробування, калібрування, сертифікація, контроль). Результатом внутрішньої діяльності НААУ стала акредитація 694 ООВ, однак з простроченими атестатами про акредитацію ще залишається 381 ООВ (станом на 04.10.2017 р.). Тому останні потрібно привести у відповідність до вимог нормативних документів та провести їх акредитацію.

5. *Процедури підтвердження відповідності* – проводяться лише акредитованими ООВ. Кінцевим результатом є гарантування того, що вироблена продукція (процеси, системи, персонал, орган) відповідає встановленим законодавством України вимогам. Водночас, просування визнання НААУ на європейський та міжнародний рівень дозволяє забезпечити визнання документів, що видаються вітчизняними ООВ за результатами проведених досліджень з оцінки відповідності (сертифікати персоналу, протоколи проведених лабораторних випробувань, вимірів, досліджень і експертизи, сертифікати та атестати якості/безпечності продукції), в країнах-членах акредитаційних інституцій, а саме: 26 країн-членів Європейської кооперації з акредитації (ЕА) та більше 80 країн-членів Міжнародної кооперації з акредитації лабораторій (ІЛАС). Отже, створюються необхідні умови, дотримання яких є гарантією забезпечення еквівалентності результатів проведених в Україні випробувань і підставою для їх взаємного визнання країнами-членами ЕА та ІЛАС.

6. *Державний ринковий нагляд за дотриманням обов'язкових вимог* виступає не лише заключною, але й самостійною ланкою у формуванні національної СТР, що має бути еквівалентною моделі ринкового нагляду ЄС.

Для забезпечення ефективного контролю за органами ринкового нагляду закріплюються відповідні повноваження, вони забезпечуються необхідними матеріальними і фінансовими ресурсами та кваліфікованим персоналом для реалізації закріплених функцій, виконання запланованих заходів і завдань. Оскільки однією із життєво важливих та найскладнішою сферою технічного регулювання виступає аграрний сектор економіки, то ситуацію безпосередньо в ньому й на продовольчих ринках відстежує один центральний орган виконавчої влади (ЦОВВ): Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів [13]. Нині в ДПСС завершується період реорганізації та становлення, зокрема: оптимізується мережа низових управлінь на рівні районів, як

територіальних підрозділів обласних управлінь, стабілізується кадровий склад та проводиться його навчання, підвищується заробітна плата персоналу тощо.

Однак завершення формування національної СТР це лише половина справи, а до того ж менша, а друга, яка набуває все більшого значення, – впровадження її нормативних положень на підприємствах і в господарствах аграрного сектору. Саме тут виникла та збільшується низка невідкладних проблем, оперативне вирішення яких сприятиме зміцненню позицій вітчизняних операторів ринку на продовольчих ринках та підвищенню конкурентоспроможності продукції. Зазначимо, що Закон України з харчової безпеки [8, п. 2 частини другої ст. 20, ст. 21, п. 4 частини першої ст. 64, Прикінцеві та перехідні положення] встановив кінцеві строки впровадження НАССР та закріпив підприємства харчової промисловості, згідно з їх продуктовою спеціалізацією та розмірами потужностей [13, с. 182-188], зокрема:

- *потужності*, що провадять діяльність з харчовими продуктами, у складі яких є неперероблені інгредієнти тваринного походження, (*I група, крім малих потужностей*) – до 20.09.2017 р. Коди за КВЕД-2010: 10.1 – виробництво м'яса та м'ясних продуктів; 10.2 – перероблення та консервування риби, ракоподібних і моллюсків; 10.5 – виробництво молочних продуктів. Загальна кількість підприємств по I групі (великі, середні, малі) – 1335 од., а за винятком малих потужностей, – близько 700 од.;

- *потужності*, що провадять діяльність з харчовими продуктами, у складі яких відсутні неперероблені інгредієнти тваринного походження (*II група, крім малих потужностей*) – до 20.09.2018 р. Коди за КВЕД-2010: 10 – виробництво харчових продуктів; 11 – виробництво напоїв; 12 – виробництво тютюнових виробів. Загальна кількість підприємств по II групі за КВЕД-2010 визначається як різниця доданків: (10 + 11 + 12) «за мінусом» (10.1 + 10.2 + 10.5) = 4167 од., а за винятком малих потужностей – близько 1500 од.;

- *малі потужності (III група)* – до 20.09.2019 р. Загальна кількість малих підприємств (МП) – 4486 од., у т.ч. МП без мікропідприємств (до 10 зайнятих) – 1218 од., мікропідприємств – 3268 од. Водночас, скільки малих підприємств відповідають законодавчо встановленим вимогам до малих потужностей, було визначено експертним методом, – орієнтовно це становитиме близько 3 тис. од.

Малі потужності розподіляються на дві підгрупи за такими параметрами:

- *потужності*, які постачають харчові продукти кінцевому споживачу, мають не більше ніж десять осіб робочого персоналу (тобто, за винятком керівних та облікових фахівців), займають площу не більше ніж 400 кв. м;

- *потужності*, які не постачають харчові продукти кінцевому споживачу та мають не більше ніж п'ять осіб робочого персоналу.

Решта малих підприємств, за винятком віднесених до групи малих потужностей, була вище включена до I та II груп згідно з продуктовою спеціалізацією (продукція тваринного або іншого походження) і на них повністю поширюються відповідні законодавчі норми.

Кількість потужностей у I та II групах становить 0,7 та 1,5 тис. од., де на 410 та 569 з них відповідно сертифіковані або впроваджуються системи менеджменту (безпеки, якості, екологічного управління). Коефіцієнт впровадження систем менеджменту по I групі – 55%, по II – 37%. Отже, рівень впровадження НАССР по I групі дуже низький. Водночас, 20.09.2017 р. – законодавчо встановлений строк [8, Прикінцеві та перехідні положення] впровадження НАССР, але результати його виконання поки не оприлюднені.

У цьому зв'язку і має бути реалізована контрольна функція ДПСС: формування в регіонах списків власників потужностей, де відсутні НАССР або постійно діючі процедури, оприлюднення графіка проведення аудиту з метою оцінювання доцільності впровадження та їх конкретного типу.

Стосовно операторів ринку, які виконують роботи на потужностях з незначним ступенем ризику для продукції (не здійснюються підготовка, обробка чи переробка харчових продуктів), то згідно з «Вимогами» [14, пп. 4.1-4.5] можливо й доцільно впроваджувати спрощені процедури, засновані на принципах НАССР, з урахуванням видів (природи) технологічних процесів, які здійснює оператор ринку, та розмірів потужності. Вимоги щодо розробки, впровадження та ефективного застосування процедур за спрощеним підходом мають бути пропорційними ризику. За визначення можливості застосування спрощеного підходу до процедур враховуються не-

безпечні фактори, пов'язані з технологічним процесом та харчовим продуктом, ймовірність їх впливу на безпечність харчових продуктів. Контроль за небезпечними факторами здійснюється за допомогою базових програм (БПр). У таких випадках є достатнім застосування лише першого принципу системи НАССР, тобто, "Аналіз небезпечних факторів", і дозволяється не використовувати інші її принципи.

За відсутності чіткості щодо підготовленості підприємства харчової промисловості до впровадження НАССР чи постійно діючих процедур, необхідно перевірити його на відповідність мінімальним вимогам БПр [15]. За його результатами можна об'єктивно визначитися із можливостями дотримання виробником вимог харчової безпеки. Зазначимо, що на запитання «чи підготовлені до впровадження НАССР або постійно діючих процедур наявні потужності» адекватними будуть такі відповіді: 1) повністю підготовлені; 2) необхідно реалізувати низку малозатратних заходів; 3) буде можливим за умови їх глибокої модернізації.

Згідно із Законом України з харчової безпеки від первинних виробників (сільське, лісове, рибне господарство) не вимагається впровадження НАССР, але встановлено загальні вимоги до операторів ринку первинної продукції [8, ст. 40], зокрема: дотримання санітарно-гігієнічних умов на виробництві, вжиття необхідних заходів з метою управління небезпечними факторами і недопущення їхнього впливу на здоров'я населення та екологію довкілля, що передбачає впровадження постійно діючих процедур. Мінімальні вимоги БПр [16] включають три позиції: а) загальні вимоги – 13 пунктів; б) вимоги для рослинництва – 6 найменувань; в) вимоги для тваринництва – 13 найменувань. Виділено дві групи первинних виробників [13, с. 95] з різним набором вимог (підвищені з 26 (а + в) і спрощені з 19 (а + б) найменуваннями), а саме:

1) *виробники продукції тваринного походження* – усього 4335 господарств, з них: а) тваринництво – 2426 господарств; б) змішане сільське господарство – 1028 господарств; в) рибне господарство – 881 господарство;

2) *виробники продукції рослинного походження* – усього 40136 господарств, з них: а) вирощування однорічних і дворічних культур – 38856 господарств; б) вирощування багаторічних культур – 1121 господарство; в) відтворення рослин – 159 господарств.

Зазначимо, що в Законі України про державний контроль [16, ст. 3 п.1] вказано, що його дія поширюється на суспільні відносини, пов'язані із здійсненням державного контролю за діяльністю операторів ринку, які здійснюють виробництво та/або обіг харчових продуктів, інших об'єктів санітарних заходів та/або кормів, а також побічних продуктів тваринного походження. Водночас, дія цього Закону не поширюється на суспільні відносини щодо: 1) захисту життя та здоров'я рослин; 2) харчових продуктів, кормів, побічних продуктів тваринного походження, призначених (вироблених) для власного споживання (користування) [16, ст. 3 п. 2].

Виробники сировини тваринного походження, на нашу думку, мають забезпечити впровадження постійно діючих процедур, заснованих на принципах НАССР. Це початкова ланка в агропродовольчому ланцюзі, але від неї визначальною мірою (тобто, від відповідності сировини нормативним вимогам безпечності та якості) залежить безпечність кінцевих харчових продуктів. Отже, з метою уможливлення вирощування безпечної продукції тваринного походження необхідно активізувати проведення аудитів (самостійно власниками або інспекторами ДПСС) на відповідність первинного виробництва мінімальним вимогам БПр [17]. Невідповідність мінімальним вимогам усувається шляхом розроблення та реалізації комплексу відповідних заходів, а також впровадження постійно діючих процедур із урахуванням рівня безпечності конкретного виду продукції. Зазначимо, що крім реалізації заходів по приведенню виробництва до вимог БПр, обов'язково [18, с. 349] необхідно провести перепідготовку технологічного персоналу на знання та виконання вимог базових програм і систем менеджменту безпечності. Для невеликих колективів прийнятним буде делегування одного-трьох представників на навчальні семінари з метою освоєння усього комплексу нормативних вимог з урахуванням специфіки конкретних виробництв з позицій гарантування безпечності харчових продуктів та їх подальшого впровадження в колективах, де вони працюють.

По завершенні реалізації комплексу запланованих заходів первинні виробники запрошують інспекторів ДПСС, які складають протокол про виконання робіт і усунення виявлених недоліків та впровадження постійно діючих процедур. Це і стане формальною підставою, яка буде свідчити про визнання відповідності господарства мінімальним вимогам базових програм.

Отже, нині відбувається становлення дворівневої системи харчової безпеки, першим макрорівнем якої виступає Держпродспоживслужба України і її формування наближається до завершення, а другим мікрорівнем є підприємства, які впровадили НАССР чи/або постійно діючі процедури, що базуються на принципах НАССР, та які підсилюються додатковими вимогами до тих виробництв, що спеціалізуються на випуску харчових продуктів тваринного походження. Це пояснюється тим, що необроблена продукція тваринного походження знаходиться на найвищому щаблі ризику для споживачів, а тому її виробники піддаються найжорсткішому контролю.

Водночас, коли продукцію тваринного походження планується ввозити до ЄС, то країна-імпортер обов'язково має попередньо схвалити переробно-харчові підприємства країни-експортера (тобто України), що планують ввозити продукти тваринного походження, без проведення попередніх інспекцій. Але це віддалена перспектива, а нині інспектори Офісу продовольства та ветеринарії (FVO – Office of food and veterinary science) дають дозвіл на постачання продукції на європейський ринок за умови проведення інспектування таких підприємств та їх позитивної оцінки.

Таким чином, оцінювання нинішньої ситуації засвідчило, що зі сторони України спостерігається поступове приведення потужностей по виробництву окремих видів продукції тваринного походження, а також напівфабрикатів з неї до нормативних вимог Європейського Союзу. Ті ж українські підприємства, які були проінспектовані й позитивно оцінені ветеринарами FVO, отримали дозвіл на постачання продукції на європейський ринок. Це свідчить про те, що безпечність вироблених на їхніх потужностях харчових продуктів, є еквівалентною безпечності продукції, що виробляється операторами потужностей харчових продуктів країн-членів Співтовариства.

За таких умов посилюється відповідальність виробника за безпечність та якість продукції на усіх етапах виробничого процесу. Цього можна досягти шляхом запровадження європейської моделі гарантування безпеки та якості харчових продуктів, що базується на принципах та процедурах НАССР. Загальний порядок та умови розміщення продукції на внутрішньому ринку Європейського Союзу викладені в Рішенні Європейського Парламенту та Ради ЄС №768/2008 від 09.07.2008 р. Про загальні рамки для реалізації продукції та відміну рішення Ради Європейського Союзу 93/465/ЄЕС. Порядок проведення робіт з оцінки відповідності та акредитації, а також механізм ринкового нагляду окреслені у Регламенті Ради ЄС №765/2008 від 09.07.2008 р., який розглядається як доповнюючий до Рішення Європейського Парламенту та Ради ЄС №768/2008 від 09.07.2008 р.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище логічно відзначити, що нарощування експортного потенціалу аграрного сектору економіки в своїй основі передбачає випуск такої продукції, яка за показниками безпечності і якості буде повною мірою відповідати нормативним вимогам, що чинні в Європейському Союзі. Стосовно харчової продукції це означає наступне:

- національна законодавчо-нормативна база у сфері виробництва харчової продукції (закони України, технічні регламенти, гармонізовані національні стандарти, інструкції та рекомендації, кодекси належної практики) нині перебуває у процесі завершення формування та гармонізації з вимогами законодавства ЄС до безпечності та якості продовольчих товарів (директиви, регламенти, висновки, рішення та рекомендації законодавчих органів ЄС, кодекси належної практики);

- система харчової безпеки, що нині активно формується і охоплює все ширше коло виробників, зорієнтована на забезпечення відповідності (еквівалентності) європейській моделі безпечності харчових продуктів і кормів для тварин. Водночас, санітарні та фітосанітарні заходи, що впроваджуються на підприємствах харчової промисловості і в господарствах первинного виробництва (аграрному секторі), повністю узгоджуються з європейськими вимогами до SPS (Sanitary and Phytosanitary Steps);

- система державного ринкового нагляду за дотриманням обов'язкових вимог за своїми основними параметрами (організацією мережі установ і лабораторій, рівнем підготовленості персоналу до виконання покладених функцій та закріплених повноважень, оснащенням лабораторій для проведення необхідних випробувань), формування якої перебуває на стадії завершення, спрямована на забезпечення досягнення еквівалентності з європейською моделлю ринкового нагляду. Термін «еквівалентні» означає визнання системи постійного офіційного контролю виробництва й обігу продукції та сировини тваринного походження, що функціонує в Європейському Союзі, системі забезпечення безпечності та якості харчових продуктів України [19].

Впровадження державного ринкового нагляду за безпекою харчової продукції, розміщеною на ринку, сприятиме підвищенню її конкурентоспроможності та безперешкодному просуванню на європейському і світовому ринках, зміцненню професійної репутації та підвищенню технічної спроможності її виробників;

- Національне агентство з акредитації України (НААУ) визнане як повноправний член Європейської асоціації з акредитації (EA) та Міжнародної кооперації з акредитації лабораторій (ILAC). Це стало можливим лише за умови визнання систем акредитації органів з оцінки відповідності (ООВ) EA та ILAC еквівалентними із системою акредитації НААУ. У результаті виникли необхідні передумови для впровадження механізмів взаємного визнання сертифікатів безпечності та якості, атестатів і протоколів випробувань, проведених в Україні і країнах-членах EA та ILAC, а також видачі дозволів на ввезення в Україну продуктів та інших біологічних матеріалів тваринного походження тощо.

Визнання еквівалентності системи харчової безпеки України моделі безпеки харчових продуктів і кормів, що чинна в Європейському Союзі, відкриває ринки практично усіх країн-членів СОТ. Ось чому зусилля державних управлінських структур і суб'єктів підприємницької діяльності, які ще дотепер перебувають у стані вичікування, повинні бути спрямовані на активізацію процесів розбудови системи харчової безпеки на кожному підприємстві та забезпечення офіційного визнання їх впровадження інспекторами ДПСС. Водночас, при подальшому ігноруванні підприємцями вимог національного законодавства у дію вступає норма стосовно строків впровадження НАССР та постійно діючих процедур, що базуються на принципах НАССР. Реальним наслідком може стати офіційне припинення їх виробничої діяльності до моменту усунення причин цієї заборони. Це прямий шлях до розширення чисельності учасників зовнішньоекономічної діяльності та нарощування експортного потенціалу аграрного сектору України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Офіційний вісник України. 2014. № 75. Ст. 2125.
2. Кваша С. М., Власов В. І., Кривенко Н. В. та ін. Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України: стан та тенденції / за ред. С. М. Кваши. К.: ННЦ ІАЕ, 2013. 80 с.
3. Саблук П.Т. Агроекономічні трансформації в Україні: напрямки та перспективи розвитку: монографія. К.: ННЦ «ІАЕ», 2016. 372 с.
4. Лупенко Ю.О. Сучасний стан та перспективи міжнародної інтеграції аграрного сектору України: завдання агрономічної науки. Економіка АПК. 2015. №6. С. 6–10.
5. Осташко Т.О. Ринки сільськогосподарських товарів під впливом очікуваних змін торговельних режимів. Економіка і прогнозування. 2013. № 3. С. 105-115.
6. Пугачов М.І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституціональних змін. Економіка АПК. 2017. №5. С. 12-18.
7. Пугачов М.І., Мельник А.О. Інтеграційні альтернативи для АПК України в умовах світової економічної кризи. Економіка АПК. 2014. №4. С. 28 – 32.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів. Закон України від 22.07.2014 р. № 1602-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1602-14>.
9. Інклар Апекс. Технічні регламенти: рекомендації щодо їхнього удосконалення та впровадження. Стандартизація, сертифікація, якість. 2011. №5. С. 16 – 20.
10. Всеохоплююча стратегія імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання пов'язані з торгівлею» Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. №228- р. Урядовий кур'єр. 2016. №65.
11. Віткін Л.М. Стратегія реформування системи технічного регулювання в Україні: Мехатронні системи: інновації та інжиніринг: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 15.06.2017 р. С. 18-22. URL: er.knutd.com.ua/bitstream/123456789/6599/1/MSIE2017_P018-0...
12. Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 р. № 667. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248464285>
13. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. Стат. збірник-2015. К., 2016. 495 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
14. Вимоги щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР). Затверджено Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 01.10.2012 р. № 590/Зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 09.10.2012 р. за № 1704/22016 п. 4.1- 4.5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1704-12>

15. ISO/TS 22002-1:2009. Програма обов'язкових попередніх заходів із забезпечення безпечності харчових продуктів. Частина 1. Виробництво харчових продуктів. URL: <https://www.iso.org/standard/44001.html>
16. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин. Закон України від 18.05.2017 р. № 2042-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2042-19/page5>
17. ISO/TS 22002-3:2011 Програма обов'язкових попередніх заходів із забезпечення безпечності харчових продуктів. Частина 3. Виробництво сільськогосподарської продукції. URL: <https://www.iso.org/standard/57389.html>
18. Крисанов Д.Ф. Інтеграція агрохарчового сектора України в єдиний нормативний простір Європейського Союзу: монографія. К., 2016. 368 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/275.pdf>
19. Про визнання еквівалентності системи контролю виробництва та обігу продукції та сировини тваринного походження Європейського Союзу: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 01.04.2014 р. №118. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0431-14>

REFERENCES

1. Uгода pro Asocіacіju mizh Ukraї'noju, z odnıjeı' storony, ta Jevropejs'kym Sojuzom, Jevropejs'kym spıvtovarystvom z atomnoi' energıı' i i'hnımy derzhavamy-chlenamy, z inshoi' storony // Oficijnyj visnyk Ukraї'ny [Agreement on the Association between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand // Official Bulletin of Ukraine], 2014, № 75, 2125 p.
2. Kvascha S. M., Vlasov V. I., Kryvenko N. V. ta in (2013). Eksport ta import produkcii' agrarnogo sektoru Ukraї'ny: stan ta tendencii' [Export and import of products of the agrarian sector of Ukraine: state and trends]. К., NNC IAE, 80 p.
3. Agroekonomiczni transformacii' v Ukraї'ni: naprjamky ta perspektivy rozvytku: monografija [Agroeconomic transformations in Ukraine: trends and prospects for development: monograph]. P.T. Sabluk, K., NNC «IAE», 2016, 372 p.
4. Lupenko Ju.O. (2015). Suchasnyj stan ta perspektivy mizhnarodnoi' integracii' agrarnogo sektora Ukraї'ny: zavdannja agroekonomicnoi' nauky [Current state and prospects of international integration of the agrarian sector of Ukraine: the tasks of agroecological science], Ekonomika APK, №6, pp. 6–10.
5. Ostashko T.O. (2013). Rynky sil'skogospodars'kyh tovariv pid vplyvom ochikuvanyh zmin torgovel'nyh rezhymiv [Agricultural commodity markets under the influence of expected changes in trade regimes], Ekonomika i prognozuvannja, № 3, pp. 105-115.
6. Pugachov M.I. (2017). Agrarnyj sektor ekonomiky Ukraї'ny v umovah instyucional'nyh zmin [Agrarian sector of Ukraine's economy in conditions of institutional changes], Ekonomika APK, №5, pp. 12-18.
7. Pugachov M.I., Mel'nyk A.O. (2014), Integracijni al'ternatyvy dlja APK Ukraї'ny v umovah svitovoi' ekonomichnoi' kryzy [Integration alternatives for the agroindustrial complex of Ukraine in the conditions of the global economic crisis], Ekonomika APK, №4, pp. 28–32.
8. Pro vnesennja zmin do dejakyh zakonodavchyh aktiv Ukraї'ny shhodo harchovyh produktiv. Zakon Ukraї'ny vid [On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine on Food Products. Law of Ukraine from]. 22.07.2014 r. № 1602-UII Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/go/1602-18>.
9. Inklar Apeks. (2011). Tehnichni reglamenty: rekomendacii' shhodo i'hn'ogo udoskonalennja ta vprovadzhennja [Technical regulations: recommendations for their improvement and implementation], Standartyzacija, sertyfikacija, jakist', №5, pp. 16–20.
10. Vseohopljujucha strategija implementacii' Glavy IU (Sanitari ta fitosanitari zahody) Rozdil IU «Torgivlja i pytannja pov'jazani z torgivljeju» Ugody pro Asocіacіju mizh Ukraї'noju, z odnıjeı' storony, ta Jevropejs'kym Sojuzom, Jevropejs'kym spıvtovarystvom z atomnoi' energıı' i i'hnımy derzhavamy-chlenamy, z inshoi' storony. Shvaleno rozporjadzhennjam Kabinetu Ministriv Ukraї'ny [Comprehensive strategy for implementation of Chapter IV (Sanitary and Phytosanitary measures) of the Section of Trade and Trade-Related Issues of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand. Approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 24.02.2016 r. №228- r//Urjadovyj kur'jer, 2016, №65.
11. Vitkin L.M. Strategija reformuvannja systemy tehničnogo reguljuvannja v Ukraї'ni [The strategy of reforming the system of technical regulation in Ukraine], Materialy Mizhnarodnoi' nauko-vo-praktyčnoı' konferencii' «Mehatronni systemy: innovacii' ta inzhynirnyng» (m. Kyi'v, 15.06.2017 r.).pp. 18-22, Retrieved er.knutd.com.ua/bitstream/123456789/6599/1/MSIE2017_P018-0...
12. Polozhennja pro Derzhavnu sluzhbu Ukraї'ny z pytan' bezpechnosti harchovyh produktiv ta zahystu spozhyvachiv [Regulation on the State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection]. Zatverdzheno postanovoju Kabinetu Ministriv Ukraї'ny vid 02.09.2015 r. №667, Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248464285>.
13. Dıjal'nist' sub'jektiv velykogo, seredn'ogo, malogo ta mikropidpryjemnyctva [Activities of subjects of large, medium, small and microenterprises], Stat. zbirnyk, 2015, К., 2016, 495 p. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>
14. Vymogy shhodo rozrobky, vprovadzhennja ta zastosuvannja postijno dijuchyh procedur, zasnovanyh na pryncypah Systemy upravlinnja bezpechnıstju harchovyh produktiv [Requirements for the development, implementation and application of permanent procedures, based on the principles of Food Safety Management Systems] (NASSR). Zatverdzheno Nakazom Ministerstva agrarnoi' polityky ta prodovol'stva Ukraї'ny vid 01.10.2012 r. №590/Zarejestrovano v Ministerstvi justycii' Ukraї'ny vid 09.10.2012 r. za № 1704/22016 p. 4.1- 4.5, Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1704-12>
15. ISO/TS 22002-1:2009 Programa obov'язkovykh poperednih zahodiv iz zabezpechennja bezpechnosti harchovyh produktiv. Chastyna 1. Vyrobnycтво harchovyh produktiv [The program of obligatory previous measures for ensuring food safety. Part 1. Production of food products.].
16. Pro derzhavnyj kontrol' za dotrymannjam zakonodavstva pro harchovi produkty, kormy, pobichni produkty tvarynnoho pohodzhennja, zdorov'ja ta blagopoluchchja tvaryn [On state control over compliance with legislation on food

products, feed, animal by-products, animal health and welfare.]. Zakon Ukraïny (vid 18.05.2017 r. № 2042-VIII), Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2042-19/page5>

17. ISO/TS 22002-3:2011 Programa obov'язkovykh popередnih zahodiv iz zabezpechennja bezpechnosti harchovyh produktiv. Chastyna 3. Vyrobnnytstvo sil's'kogospodars'koi' produkciï [The program of obligatory previous measures for ensuring food safety. Part 3. Production of agricultural products.].

18. Krysanov D.F. (2016) Integracija agroharchovogo sektora Ukraïny v jedynyj normatyvnyj prostir Jevropejs'kogo Sojuzu: monografija [Integration of the agro-food sector of Ukraine into a single normative space of the European Union: monograph]. NAN Ukraïny, DU «In-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukraïny», Retrieved from <http://ief.org.ua/docs/mg/275.pdf>

19. Pro vyznannja ekvivalentnosti systemy kontrolju vyrobnnytstva ta obigu produkciï ta syrovyny tvarynnogo pohodzhennja Jevropejs'kogo Sojuzu [On the recognition of the equivalence of the control system of production and circulation of products and raw materials of animal origin of the European Union]. Nakaz Ministerstva agrarnoï polityky ta prodovol'stva Ukraïny vid 01.04.2014 r. № 118/Zarejestrovano v Ministerstvi justyciï Ukraïny 16.04.2014 r. № 431/25208, Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0431-14>

**Экспортный потенциал аграрного сектора Украины: вызовы и проблемы и механизмы их преодоления
Варченко О.М., Крисанов Д.Ф.**

Освещено тенденции и раскрыто причины кардинальных изменений в направлениях внешнеэкономической деятельности предприятий аграрного сектора Украины. Проанализированы вызовы и проблемы, которые перед ним возникли в начале 2010-ых годов, а также вследствие активизации интеграционных процессов со второй трети текущего десятилетия.

Обосновано необходимость активного выхода предприятий аграрного сектора на новые рынки пищевой продукции, а также укрепление позиций в отношении с традиционными торговыми партнерами в странах Европы, Азии и Африки. Установлено, что индикатором подготовленности предприятия к проведению внешнеэкономической деятельности является наличие на предприятии системы пищевой безопасности, которая должна быть адекватна модели безопасности пищевых продуктов и кормов, которая функционирует в Европейском Союзе.

Освещено ситуацию с формированием национальной системы технического регулирования, внедрением HACCP на предприятиях пищевой промышленности и требований программ-предпосылок в хозяйствах, выращивающих продукцию животного происхождения. Раскрыты особенности и обосновано предпосылки перехода предприятий и хозяйств аграрного сектора Украины на европейскую модель пищевой безопасности.

Ключевые слова: аграрный сектор, предприятия и хозяйства, техническое регулирование, внешнеэкономическая деятельность, пищевая безопасность.

**Export potential of the agrarian sector of Ukraine: challenges and problems and mechanisms for overcoming them
Varchenko O., Krysanov D.**

The article highlights contradictory tendencies and analyzes the diverse causes of changes that took place in the foreign economic activity of the agrarian sector of Ukraine. The main ones are: the curtailment of trade relations with the Russian Federation, the reduction of world prices for agricultural products, the incompleteness of the formation and introduction of a model of food safety and animal feed safety in the agricultural sector and enterprises in the agrarian sector operating in the European Union, etc. According to the results of the analysis of statistical data in the field of foreign economic activity of Ukraine for 2011-2016, it was made an important conclusion that the decrease in exports of agricultural products to Russia is not yet compensated by its increase to other countries of the world. In this connection, the necessity of active exit of agricultural enterprises into new food markets, as well as strengthening of their own positions in relations with traditional trading partners in the countries of Europe, Asia and Africa, was substantiated. It was established that the indicator of preparedness of business entities for conducting export activities is the availability of a food safety system that will be equivalent to the European model of food and feed safety.

The situation with the formation of the national technical regulation system has been analyzed in all major components: legislative and normative base, national standards, technical regulations, accreditation of conformity assessment bodies and conformity assessment procedures, state market supervision of regulatory compliance. For each of the components, the real status is highlighted and the scope of work that needs to be performed in the near future is outlined in order to ensure the completion of the formation of a modern system of technical regulation. Its integral indicator is the requirement – the system of technical regulation of Ukraine should be equivalent to the basic model of technical regulation that has been introduced and has been successfully operating in the European Union for more than a decade.

The key component of the food safety system at enterprises is the implementation of the HACCP, as well as adherence to additional requirements on capacities specializing in the production of animal products. The real state of HACCP implementation at food industry enterprises, as well as constantly operating procedures based on the principles of HACCP, are analyzed on the capacities with insignificant risk of production activity in accordance with the established terms of the terms of implementation of these provisions and in accordance with product specialization and capacity sizes. The feasibility of carrying out an audit of small capacities of the food industry and primary production enterprises engaged in the cultivation of products of animal origin, in compliance with the minimum requirements of the basic programs is substantiated. This is necessary for an objective assessment of the state of preparedness for the implementation of the HACCP or a simplified approach by end-product producers, as well as the minimum requirements of the program-preconditions in farms producing animal products. It is shown that sanitary and phytosanitary steps implemented at enterprises and agricultural enterprises are fully in line with European requirements. This is a guarantee that the products manufactured by them, in terms of safety and quality, fully comply with the regulatory requirements that are in force and are observed in the European Union.

The most difficult aspect in trade relations is the problem of crossing the borders with products imported by the importing country. Its solution was secured in 1990-2000 in this way: from the elimination of barriers to the free movement of

goods in the single market and the application of the principle of mutual recognition of products to ensure that the market receives only safe and relevant Harmonized Union Product Law. The key role in this is played by the conformity assessment bodies of the EU Member States and the WTO. Therefore, the European Accreditation Association (EA) and the International Laboratory Accreditation Cooperation (ILAC) were established, whose member states recognized the national accreditation systems of conformity assessment bodies (CAB) equivalent to each other. In 2010, the accreditation system of CAB the National Accreditation Agency of Ukraine (NAAU) was recognized by EA and ILAC as equivalent. This created the necessary preconditions for the introduction of mechanisms for mutual recognition of safety and quality certificates, certificates and protocols of tests conducted, which simplified the crossing of borders with products manufactured in Ukraine. Today, about 300 Ukrainian enterprises, including more than 100 producers of animal food products, have the right to export products to the EU member states and, accordingly, the WTO. Consequently, the expansion of the domestic exporters of food products will be accompanied by a real increase in the volume of its exports.

Key words: agrarian sector, enterprises and economy, technical regulation, foreign economic activity, food safety.

Надійшла 20.09.2017 р.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ

УДК 336.14(477)

ЮХИМЕНКО П.І., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

У статті відмічено існуючі проблеми інституціонального напрямку реформування економічної системи, сформульована мета дослідження – вдосконалення теоретичних засад та наукове обґрунтування підходів до підвищення ефективності економічної діяльності всіх суб'єктів господарювання в Україні на основі формування системи його інституційного забезпечення. Систематизовано особливості формування інституціонального середовища в Україні і розкрито вплив його на ефективність економічного зростання та зміну базових «правил ведення гри» в ринкових умовах. Запропоновано концептуальні і теоретичні основи переходу до економіки орієнтованої на результат в контексті формування нового інституціонального середовища. Обґрунтована необхідність формування досконалого інституціонального середовища залучення приватного капіталу для реалізації важливих державних економічних програм.

Ключові слова: інституціональне середовище, підприємництво, економічне зростання, ринкові інститути, економічна система, формальні і неформальні інститути, ефективність.

Постановка проблеми. В умовах утвердження ринкових відносин в економіці України, економічна система зіштовхнулася з проблемами інституціонального прояву, серед яких: 1) надзвичайно повільна адаптація ринкових інституцій та інститутів до нових умов; 2) незадовільна модифікація старих і формування ринкових інститутів; 3) за відсутності досконалого інституціонального середовища спостерігається неузгодженість ринкових інституцій та інститутів з традиційними; 4) на державному рівні відсутнє комплексне бачення концептуальних засад інституціонального забезпечення розвитку економіки й ринкових відносин з врахуванням національних особливостей. Проте і в цих умовах роль ринкових інститутів значно посилюється. Ринкові механізми залишаються одними із основних інструментів управління економікою, її стимулятором і активатором. Саме тому проблему формування досконалого інституціонального середовища економічного зростання України в ринкових умовах слід розглядати як фундаментальну проблему, яка має практичну значимість в період реформування всієї економічної системи України та зміни вектора розвитку – євроінтеграції та глобалізації економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основна парадигма інституціонального забезпечення економічного зростання відображена у працях її фундаторів, зокрема Т. Веблена [3], О. Вільямсона [4; 26], Дж. К. Гелбрейта [6], Т. Егертсон [30], Дж. Кларка [12], Дж. Коммонса [13; 14] Р. Коуза [15], У. Мітчелла [20], Д. Норта [21], М. Олсона [22; 23]. Окремі аспекти інституціоналізації економічних відносин в сучасний період розвитку економічної системи України відображені в публікаціях Т. Гайдай [5], А. Гриценка [7], З. Варналія [2], Я. Жаліло [9], О. Загурського [10], Н. Краус [16], А. Чухна [29] й інших учених. Проте, залишається чимало проблем теоретико-методологічного змісту, які потрібно вирішувати, зокрема, стосовно аналізу впливу окремих інституціональних складових на розвиток національної економіки.

Метою статті є вдосконалення теоретичних засад та наукове обґрунтування підходів до підвищення ефективності економічної діяльності всіх суб'єктів господарювання в Україні на основі формування системи його інституційного забезпечення. Контекст досліджень у цьому напрямку окреслює необхідність і потребує ґрунтовної характеристики процесу змін в економічному просторі України в умовах формування нового інституціонального середовища.

Матеріал і методика дослідження. За теоретичну та методологічну базу дослідження взяті законодавчі акти, праці вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо проблем ефективного використання обмежених економічних ресурсів в умовах ринкової економіки. У процесі досліджен-